

6. GENESE PRŮMYSLOVÉHO KAPITALISTY

Genese průmyslového²³⁸ kapitalisty neprobíhala tak poznenáhlou jako genese farmáře. Bezpochyby se někteří drobní cechovní mistři a ještě více samostatných drobných řemeslníků nebo i námezdních dělníků proměnilo z počátku v malé kapitalisty, a pak postupným rozšiřováním vykořisťování námezdní práce a příslušným stupňováním akumulace kapitálu v kapitalisty sans phrase [bez výhrad]. V období dětství kapitalistické výroby, stejně jako v období dětství středověkého městského života, o otázce, kdo ze zběhlých nevolníků má být pánem a kdo sluhou, rozhodovalo obyčejně to, kdo z nich dříve zběhl od svých pánů. Avšak hlemýždí rychlost této metody naprosto nevyhovovala obchodním potřebám nového světového trhu, vytvořeného velkými objevy koncem XV. století. Ze středověku se dochovaly dvě různé formy kapitálu, které dozrávají v nejrozmanitějších společensko-ekonomických formacích a před érou kapitalistického výrobního způsobu jsou považovány za kapitál jako takový: lichvářský kapitál a kupecký kapitál. „V přítomné době přechází veškeré bohatství společnosti nejprve do rukou kapitalisty... ten platí pozemkovému vlastníku rentu, dělníkovi mzdu, vládnímu výběřčímu daně a desátky a nechává si pro sebe značnou, ba největší a přitom neustále vzrůstající část ročního výrobku práce. Kapitalistu možno v dnešní době považovat za vlastníka, do jehož rukou především plyne celé společenské bohatství, ačkoli neexistuje zákon, který by mu zajišťoval právo na toto vlastnictví... Tento převrat ve sféře vlastnictví se uskutečnil v důsledku pobírání úroků z kapitálu... a je neméně pozoruhodné, že zákonodárci celé Evropy se snažili zabránit tomu zákony proti lichvě... Moc kapitalistů nad veškerým bohatstvím země je výsledkem úplné revoluce ve vlastnickém právu; a na základě kterého

pozemkových aristokratů, jako se bůh ptal Kaina na jeho bratra Abela, kam se poděly tisíce našich samostatných rolníků? — Ale kdepak jste se tu vzali vy? Ze zničení těchto rolníků. Proč se neptáte dál, kam se podělili samostatní tkalci, pšavláci, řemeslníci?

²³⁸ „Průmyslový“ je zde v protikladu k „zemědělskému“. Ve smyslu ekonomické „kategorie“ je farmář průmyslovým kapitalistou stejně jako továrník.

zákona nebo řady zákonů se uskutečnila tato revoluce?“²³⁹ Autor by neměl zapomínat, že revoluce se vůbec nikdy neuskutečňují s pomocí zákonů.

Přeměně peněžního kapitálu, vytvořeného lichvou a obchodem, v průmyslový kapitál bránilo feudální zřízení na venkově a cechovní zřízení ve městech.²⁴⁰ Tyto překážky padly, jakmile se rozpadly feudální družiny, jakmile bylo venkovské obyvatelstvo vyvlastněno a zčásti vypuzeno. Nová manufaktura vznikala v přímořských vývozních přístavech nebo na takových bodech na venkově, které byly mimo kontrolu starých měst s jejich cechovním zřízením. Odtud rozhořčený boj anglických corporate towns [starých měst s cechovním korporativním zřízením] proti těmto novým školám průmyslu.

Objev nalezišť zlata a stříbra v Americe, vyhubení, zotročení a pohřbení za živa domorodého obyvatelstva do dolů, první kroky k dobytí a vyloupení Východní Indie, přeměna Afriky v loviště pro výnosný hon na černochoy — to byly červánky kapitalistické výrobní éry. Tyto idylické procesy jsou hlavními momenty původní akumulace. V patách za nimi kráčí obchodní válka evropských národů, jejímž dějištěm je celá zeměkoule. Tato válka začíná odpadnutím Nizozemí od Španělska, nabývá gigantických rozměrů v anglické protijakobínské válce a trvá dosud v takových loupežných taženích, jako je opiová válka proti Číně a tak dále.

Různé momenty původní akumulace se dělí mezi různé země v určitém dějinném sledu, a to: mezi Španělsko, Portugalsko, Holandsko, Francii a Anglii. V Anglii koncem XVII. století soustavně vyústují v koloniální systém, v systém státních dluhů, v moderní daňový systém a v systém ochranných cel. Tyto metody spočívají z valné části na nejsurovějším násilí, na př. koloniální systém. Všechny však používají státní moci, t. j. koncentrovaného a organisovaného společenského násilí k tomu, aby uměle urychlily proces přeměny feudálního výrobního způsobu v kapitalistický

²³⁹ „The Natural and Artificial Right of Property Contrasted“. Londýn 1832, str. 98, 99. Autorem tohoto anonymního spisu je Th. Hodgskin.

²⁴⁰ Dokonce ještě roku 1794 poslali malí mistři-soukeníci z Leedsu do parlamentu deputaci, aby přednesla žádost za vydání zákona, zakazujícího obchodníkům stávat se továrníky. (Dr. Aikin: „Description of the Country etc.“)

a aby zkrátily jeho přechodná stadia. Násilí je porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná novou společností. Násilí samo je ekonomická potence.

O křesťanském koloniálním systému praví W. Howitt, muž, který se specialisoval na křesťanství: „Barbarství a hanebná zvěrstva tak zvaných křesťanských ras, páchaná ve všech končinách světa proti všem národům, které se jim podařilo si podrobit, nemají obdoby v žádné epoše světových dějin, u žádné rasy, nevyjímaje ani ty nejdivočejší a nejnevzdělanější, nejnemilosrdnější a nejnestoudnější.“²⁴¹ Dějiny holandského koloniálního hospodářství — a Holandsko bylo vzornou kapitalistickou zemí XVII. století — skýtají nepředstavitelný obraz zrady, úplatnosti, vražd a podlosti.²⁴² Nic není charakterističtějšího než systém loupeže lidí, které Holanďané kradli na Celebesu, aby doplnili řady otroků na ostrově Jávě. K tomuto účelu cvičili zvláštní zloděje lidí. Zloděj, tlumočník a prodavač byli hlavními agenty tohoto obchodu, domorodí princové hlavními prodavači. Nakradená mládež byla zavírána do tajných celebeských vězení, dokud nedosáhla takového věku, aby mohla být naloděna na otrokářské lodi. V jedné oficiální zprávě se praví: „Na př. jen toto jedno město Makassar je plné tajných vězení, jedno hroznější než druhé, přecpaných nešťastnými oběťmi chtivosti a tyranství, jež tu úpí v řetězcích, násilně vyrvány svým rodinám.“ Aby se zmocnili Malakky, podplatili Holanďané portugalského guvernéra. Ten je roku 1641 vpustil do města. Ihned pospíšili do jeho domu a úkladně ho zavraždili, aby měl možnost „zřít se“ ujednaného úplatku 21.875 liber št. Kam vstoupila jejich noha, zůstala po nich spoušť a liduprázdno. Banjuvangi, provincie na Jávě, měla roku 1750 80.000 obyvatel, roku 1811 již jen 8000. Tomu se říká *doux commerce* [hladký obchod]!

²⁴¹ William Howitt: „Colonization and Christianity. A Popular History of the Treatment of the Natives by the Europeans in all their Colonies“. Londýn 1838, str. 9. O zacházení s otroky je dobrá kompilace údajů v knize *Charlese Comta*: „Traité de Législation“, 3. vyd., Brusel 1837. Je nutno tuto práci podrobně prostudovat, abychom viděli, co dokáže udělat měšťák ze sebe a ze svých dělníků tam, kde může bez ohledů utvářet svět k svému obrazu.

²⁴² Thomas Stamford Raffles, late Lieut. Gov. of Java: „The History of Java“. Londýn 1817 [sv. II, přílohy, str. CXC—CXCI].

Jak známo, dobyla anglicko-východoindická společnost kromě politického panství ve Východní Indii výsadní monopol obchodu s čajem a vůbec monopol obchodu s Čínou, kromě toho byl v jejich rukou monopol dopravy zboží z Evropy a do Evropy. Ale plavba podél indického pobřeží a mezi ostrovy, jakož i obchod v nitru Indie se staly monopolem vyšších úředníků společnosti. Monopoly na sůl, opium, betel a jiná zboží se staly nevyčerpatelnými prameny bohatství. Úředníci sami určovali ceny a odírali nešťastné Indý podle libosti. Generální guvernér se podílel na tomto soukromém obchodu. Jeho oblíbenci dostávali smlouvy za podmínek, za nichž mohli lépe než alchymisté dělat zlato z ničeho. Velká jmění vyrůstala přes noc jako houby po dešti a původní akumulace se uskutečňovala bez jediného šilinku předběžných výloh. Soudní proces s Warrenem Hastingsem se hemží takovými příklady. Uvedu tu jeden z nich. Smlouva o dodávání opia byla přičtena jakémusi Sullivanovi ve chvíli, kdy odjížděl — z oficiálního pověření — do části Indie, která je velmi vzdálena od oblasti, kde se vyrábí opium. Sullivan prodal svou smlouvu za 40.000 liber št. jakémusi Binnovi a Binn ji prodal téhož dne za 60.000 liber št. Poslední kupec, který konečně smlouvu provedl, prohlásil, že ještě po tom všem na tom ohromně vydělal. Podle jednoho dokumentu, předloženého parlamentu, dali si společnost a její úředníci darovat od Indů od roku 1757 do roku 1766 6 milionů liber št. V letech 1769—1770 vyvolali Angličané uměle hlad tím, že skupili všechnu rýži a odpírali ji prodávat jinak, než za fantasticky vysoké ceny.²⁴³

Nejhrozněji se ovšem zacházelo s domorodci na plantážích, určených jen pro vývozní obchod, jako v Západní Indii, a v bohatých a hustě obydlených zemích, vydaných na pospas loupení a vraždění, jako v Mexiku a Východní Indii. Avšak ani ve skutečných koloniích se nemohl neprojevit křesťanský charakter původní akumulace. Virtuosové střízlivého protestantismu, novoangličtí puritáni, se roku 1703 na svém Assembly [zákonodárném shromáždění]

²⁴³ Roku 1866 zemřelo jen v jediné provincii Orisse více než milion Indů hladem. Přesto bylo všechno úsilí vynaloženo na to, aby se obohatila indická státní pokladna tím, že se hladovějícím prodávaly životní prostředky za zvýšené ceny.

dění] usnesli vypsati prémii 40 liber št. za každý indiánský skalp a za každého zajatého rudocha; roku 1720 byla premie za skalp zvýšena na 100 liber št., roku 1744, když Massachussets-Bay prohlásil jistý kmen za povstalce, byly vypsány tyto ceny: za mužský skalp od 12 let výše 100 liber št. v nové měně, za mužského zajatce 105 liber št., za zajatou ženu nebo dítě 55 liber št., za skalp ženy nebo dítěte 50 liber št.! Za několik desetiletí se koloniální systém vymstil potomkům těchto zbožných pilgrim fathers [otců-poutníků], kteří se zatím stali povstanci. Z návodu Angličanů a za anglický žold byli tomahawked [ubíjeni tomahavky]. Britský parlament prohlásil psy, kteří vyslídí povstalce, a Indiány, kteří přinesou jejich skalpy, za „prostředky, dané mu bohem a přírodou“.

Za koloniálního systému rostly jako ve skleníku obchod a mořeplavba. „Společnosti Monopolia“ (Luther) byly mocnými pákami koncentrace kapitálu. Kolonie zajišťovaly rychle vznikajícím manufaktúram odbytiště a monopolní ovládnutí tohoto odbytiště zajišťovalo urychlenou akumulaci. Poklady ukořistěné za hranicemi Evropy plněním, zotročováním domorodců a vraždami plynuly do mateřské země a tam se proměňovaly v kapitál. Holandsko, kde koloniální systém po prvé dospěl k plnému rozvoji, dosáhlo již roku 1648 vrcholu své obchodní moci. Holandsko „skoro neomezeně ovládalo východoindický obchod a obchodní styky mezi evropským jihozápadem a severovýchodem. Jeho rybnářství, mořeplavba, manufaktury neměly sobě rovných v žádné jiné zemi. Kapitály této republiky byly snad značnější než kapitály celé ostatní Evropy“. [G. Gülich: „Geschichtliche Darstellung etc.“ Jena 1830, sv. I, str. 371.] Gülich, autor těchto vět, zapomíná dodat: lidové masy v Holandsku již roku 1648 více trpěly nadměrnou prací, byly chudší a byly surověji utlačovány než lidové masy celé ostatní Evropy.

Dnes s sebou průmyslová hegemonie přináší obchodní hegemonii. Naproti tomu ve vlastním manufakturním období obchodní hegemonie zajišťuje průmyslovou převahu. Odtud význačná úloha, kterou tenkrát hrál koloniální systém. Byl to onen „neznámý bůh“, který vystoupil na oltář vedle starých bůžků Evropy a jednoho krásného dne je všechny jednou ranou srazil. Koloniální systém prohlásil hrabání zisků za konečný a jediný účel lidstva.

Systém veřejného úvěru, t. j. státních dluhů, s jehož začátky se setkáváme již ve středověku v Janově a v Benátkách, se v manufakturním období rozšířil po celé Evropě. Koloniální systém se svým námořním obchodem a obchodními válkami byl pro něj skleníkem. Zapustil kořeny především v Holandsku. Státní dluh, t. j. zcizování státu — ať je despotický, konstituční nebo republikánský — vtiskuje svou pečeť kapitalistické éře. Jediná část tak zvaného národního bohatství, která je skutečně společným majetkem moderních národů, to jsou — jejich státní dluhy.^{243a} Proto je naprosto důsledná moderní doktrína, že národ je tím bohatší, čím více je zadlužen. Státní úvěr se stává kredem kapitálu. A se vznikem státního zadlužení se stává smrtelným hříchem, pro nějž není odpuštění, už ne rouhání se duchu svatému, nýbrž nevíra ve státní dluh.

Státní dluh se stává jednou z nejsilnějších pák původní akumulace. Jako dotekem čarovného proutku obdaňuje neproduktivní peníze plodivou silou a proměňuje je tak v kapitál, aniž se peníze musí vystavovat nebezpečím a obtížím, které jsou nevyhnutelné při uložení peněz do průmyslu nebo dokonce při lichvářských manipulacích. Státní věřitelé nedávají ve skutečnosti nic, neboť částky, které půjčili, se přeměňují v státní dluhopisy, lehce přenosné, které v jejich rukou fungují úplně stejně jako by to byly hotové peníze. Ale kromě takto vytvořené třídy zahálčivých rentierů a improvizovaného bohatství finančníků, kteří vystupují jako prostředníci mezi vládou a národem, kromě bohatství nájemců daní, obchodníků a soukromých továrníků, jimž padá do klína značná část každé státní půjčky jako kapitál spadlý s nebe — vytvořil státní dluh akciové společnosti, obchod cennými papíry všeho druhu, ažiotáž, zkrátka: bursovní hru a moderní bankokracii.

Od samého svého zrození byly velké banky, okrášlené národními tituly, jen společnosti soukromých spekulantů, kteří pomáhali vládám a díky získaným privilegiím byli s to půjčovat jim peníze. Proto je nejspolehlivějším měřítkem akumulace státního dluhu postupné stoupání akcií těchto bank, jejichž rozkvět se datuje od

^{243a} William Cobbett poznamenává, že v Anglii se všechny veřejné instituce nazývají „královské“, zato však dluh se tam jmenuje „národní“ (national debt).

založení Anglické banky (1694). Anglická banka začala svou činností tím, že půjčovala vládě peníze na 8%; současně byla zmocněna parlamentem razit peníze z téhož kapitálu, který takto ještě jednou půjčovala veřejnosti ve formě bankovek. Těmito bankovkami směla diskontovat směnky, poskytovat zápůjčky na zboží, nakupovat drahé kovy. Netrvalo dlouho a tyto úvěrové peníze, které banka sama vyrobila, začaly fungovat jako ražené peníze: v bankovkách poskytovala Anglická banka státu zápůjčky, bankovkami platila na účet státu úroky z veřejného dluhu. Jednou rukou banka dávala a druhou mnohem více brala; ale to ještě nebylo všechno; zatím co brala, zůstávala věčnou věřitelkou národa až do zaplacení posledního haléře. Pozvolna se stávala nevyhnutelnou opatrovnící kovové zásoby země a gravitačním středem veškerého obchodního úvěru. V téže době, kdy Angličané přestali upalovat čarodějnice, začali všeset padělatele bankovek. Jaký dojem udělalo na současníky náhlé vynoření této havěti bankokratů, finančníků, rentierů, makléřů, spekulantů a bursiánů, o tom svědčí spisy z oné doby, na př. spisy Bolingbrokovy.^{243b}

Se státními dluhy vznikl systém mezinárodního úvěru, který často tvoří jeden ze skrytých zdrojů původní akumulace u toho či onoho národa. Tak hanebnosti benátského systému loupežení tvořily takový skrytý základ kapitalistického bohatství Holandska, jemuž upadající Benátky zapůjčily veliké peněžní sumy. Stejný vztah byl mezi Holandskem a Anglií. Již na počátku XVIII. století byly holandské manufaktury daleko předstiženy anglickými a Holanďané přestali být vládnoucím obchodním a průmyslovým národem. Proto se jedním z hlavních zaměstnání Holanďanů v letech 1701—1776 stalo půjčování obrovských kapitálů, zejména jejich mocné konkurentce Anglii. Podobné vztahy se vytvořily dnes mezi Anglií a Spojenými státy. Mnohý kapitál, který dnes vystupuje ve Spojených státech bez rodného listu, je dětská krev teprve včera kapitalisovaná v Anglii.

Protože státní dluhy se opírají o státní příjmy, z nichž je nutno

^{243b} „Kdyby Tataři dnes zaplavili Evropu, bylo by velmi těžko jim vyložit, co znamená u nás finančník.“ (*Montesquieu*: „*Esprit des lois*“, vyd. Londýn 1769. sv. IV, str. 33.)

splácet roční úroky atd., stal se moderní daňový systém nezbytným doplňkem systému národního úvěru. Výpůjčky umožňují vládě kryt mimořádné výdaje tak, aby poplatník nepocítil hned celou jejich tíži, ale nakonec tytéž půjčky vyžadují zvýšení daní. S druhé strany zvyšování daní, vyvolané hromaděním postupně uzavíraných zápůjček, nutí vládu, aby se při každém novém mimořádném vydání uchýlovala k stále novým a novým půjčkám. Moderní fiskální soustava, jejíž osou je zdanění nutných životních prostředků (tedy jejich zdražování), nese proto sama v sobě zárodek automatického růstu daní. Nadměrné zdanění není tedy náhoda, nýbrž spíše zásada. V Holandsku, kde byla tato soustava nejprve zavedena, velebil ji veliký patriot de Witt ve svých „*Maximech*“ jako nejlepší způsob, jak vypěstovat v námezdním dělníkovi pokoru, skromnost, píli... a ochotu snášet nadměrnou práci. Avšak nás tu zajímá ne tak zhoubný vliv, který má moderní fiskální systém na postavení námezdních dělníků, jako spíše násilné vyvlastňování rolníků, řemeslníků, zkrátka všech součástí maloburžoasie, jež tento systém podmiňuje. Mínění o tom se nerozcházejí, ani u buržoasních ekonomů. Vyvlastňovací účinek fiskálního systému je ještě zesilován systémem ochránářství, který je jednou z jeho neoddelitelných součástí.

Veliká úloha, kterou hrají státní dluhy a moderní fiskální systém při přeměně společenského bohatství v kapitál, při vyvlastňování mas a při porobení námezdních dělníků, svedla mnoho spisovatelů, jako Cobbetta, Doubledaye a jiné, k tomu, že v nich neprávem spatřovali hlavní příčinu dnešní bídy lidu.

Systém ochránářství byl umělý prostředek, jak fabrikovat fabrikanty, vyvlastňovat nezávislé dělníky, kapitalisovat národní výrobní a životní prostředky, násilně zkracovat přechod od starého výrobního způsobu k modernímu. Evropské státy se praly o patent tohoto vynálezu, a jakmile se už jednou daly do služeb hrabačů zisku, nespokojovaly se už tím, že za tímto účelem uložily výpalné svému vlastnímu lidu, nepřímými ochrannými cly, přímo vývozními prémiemi atd. Násilně zničily všechn průmysl v méně vyspělých závislých zemích, jako na př. Angličané zničili vlnářskou manufakturu v Irsku. Na evropské pevnině byl tento proces podle Colbertova receptu ještě více zjednodušen. Původní kapitál plyne tu k průmyslníkům

ve značné míře přímo ze státního pokladu. „Proč,“ volá Mirabeau, „hledat příčiny rozkvětu manufaktur v Sasku před sedmiletou válkou tak daleko? Stačí si všimnout 180 milionů státních dluhů!“²⁴⁴

Koloniální systém, státní dluhy, daňové břemeno, protekcionismus, obchodní války atd., všechny tyto výhonky vlastního manufakturního období se obrovsky rozrůstají v období dětství velkého průmyslu. Zrození velkého průmyslu se slaví velkým herodesovským vražděním dětí. Továrny rekrutují své dělníky, jako královské loďstvo své námořníky, násilím. Viděli jsme, jak blaseovaně se sir F. M. Eden dívá na hrůzy spojené s vyvlastňováním půdy venkovského obyvatelstva počínaje poslední třetinou XV. století až do jeho doby, do konce XVIII. století; viděli jsme, s jakou samolibostí vítá tento proces, „nezbytný“ k vytvoření kapitalistického zemědělství a „vytvoření správného poměru mezi ornou půdou a pastvinou“; ale ani sir Eden nedokáže chladnokrevně přiznat ekonomickou nutnost loupení a zotročování dětí k tomu, aby se manufakturní výroba přeměnila v tovární a aby se vytvořil správný poměr mezi kapitálem a pracovní silou. Práví: „Pozornosti veřejnosti zaslouží snad tato otázka. Průmysl, který může úspěšně fungovat jen tak, že vytáhá z kotáží a pracoven ubohé děti, které musí, střídajíc se po skupinách, většinu noci dít a nesmějí si ani odpočinout; průmysl, který sežene do jednoho chumlu lidí obojího pohlaví, různých věků a sklonů, což nutně musí vést — v důsledku nakažlivosti špatných příkladů — ke zkaženosti a ničemnosti — může takový průmysl rozmnožovat úhrn národního i individuálního štěstí?“²⁴⁵ „V Derbyshiru, Nottinghamshiru a zejména Lancashiru,“ píše Fielden, „byly zavedeny nedávno vynalezené stroje ve velkých továrnách, vybudovaných u vodních toků, schopných pohánět vodní kolo. Na těchto místech, ležících daleko od měst, bylo najednou zapotřebí tisíce rukou; a zejména v Lancashiru, až do té doby poměrně řídké obydleném a neúrodném, bylo nyní především zapotřebí více obyvatelstva. Zvláště velká poptávka byla po malých a hbitých prstech dětí. Stalo se hned zvykem brát učně(!) z různých farních pracoven v Londýně, Bir-

²⁴⁴ *Mirabeau*: „De la Monarchie Prussienne“. Londýn 1788, sv. VI, str. 101.

²⁴⁵ *Eden*: „The State of the Poor“, kn. II, kap. I, str. 421.

minghamu a jinde. Mnoho, mnoho tisíc těchto malých bezmocných stvoření ve věku od 7 do 13 nebo 14 let bylo tehdy odvezeno na sever. Stalo se zvykem, že zaměstnavatel (t. j. zloděj dětí) své učně oblékal, živil a poskytoval jim byt v domech blízko továrny. Byli najati dozorcí, aby dozírali na jejich práci. V zájmu těchto poháněčů otroků bylo přinutit děti co nejvíce pracovat, neboť jejich plat závisel na množství výrobků, které vyždímali z každého dítěte. Přirozeným důsledkem toho byla surovost. V mnohých továrních obvodech, zejména v Lancashiru, prožívala tato nevinná a bezbranná stvoření, vydaná na milost a nemilost továrníkům, srdcervoucí muka. Nadměrnou prací je často uštvali až k smrti... bili je, poutali řetězy a mučili s nejrafinovanější krutostí; vyzábblé dlouhým hladověním až na kost, honili je často do práce bičem... Někdy je dohnali až k sebevraždě!.. Krásná romantická údolí Derbyshiru, Nottinghamshiru a Lancashiru, skrytá před veškerou veřejnou kontrolou, stala se ponurým dějištěm muk a často i vražd!.. Zisky továrníků byly úžasné. To jen ještě víc dráždilo jejich vlkodlačí nenasytlost. Zavedli noční práci, t. j. večer, když jedna skupina dělníků vyčerpaná denní prací odcházela spat, nastoupila na její místo druhá skupina dělníků; denní skupina uléhala do postelí, které noční skupina právě opustila, a vice versa [naopak]. V Lancashiru se mezi lidem říká, že tam postele nikdy nevychladnou.“²⁴⁶

S rozvojem kapitalistické výroby za manufakturního období ztratilo veřejné mínění Evropy poslední zbytek studu a svědomí. Národy se cynicky chvástaly každou hanebností, jen když byla prostředkem k akumulaci kapitálu. Přečtěte si na př. naivní letopisy

²⁴⁶ *John Fielden*: „The Curse of the Factory System“. Londýn 1836, str. 5, 6. O hanebnostech, páchaných z počátku v továrnách, srov. *Dr. Aikin* „Description of the Country from 30 to 40 miles round Manchester“, str. 219, a *Gisborne*: „Inquiry into the Duties of Men“, 1795, sv. II. — Když parní stroj přenesl továrny od venkovských vodních toků do středu měst, měl kapitalista náchylný k „odřikání“ po ruce dětský dělnický materiál, takže násilné dovážení otroků z pracoven se stalo zbytečným. — Když sir Robert Peel (otec „ministra plausibility“ [„slušnosti“]) podal roku 1815 v parlamentě svou předlohu zákona na ochranu dětí, prohlásil F. Horner (světlo Bullion Committee [výboru pro směřitelnost bankovek za zlaté pruty] a intimní přítel Ricardův) v dolní sněmovně: „Je všeobecně známo, že spolu s cennostmi jednoho bankrotáře byla ohlášena

obchodu, sepsané šosákem A. Andersonem. Zde se jako nejvyšší triumf anglické státnické moudrosti vytrubuje, že si Anglie při uzavření utrechtského míru vynutila na Španělsku podle smlouvy asiento [smlouva o obchodu s otroky] výsadu, že směla ve španělských državách v Americe prodávat otroky nakoupené v Africe, zatím co dosud obchod s otroky byl dovolen jen mezi Afrikou a anglickou Západní Indií. Anglie dostala právo dodávat do španělské Ameriky až do roku 1743 4800 černochů ročně. Tím zároveň dostalo britské podloudnictví oficiální štít. Liverpool vyrostl na základě obchodu s otroky. Tento obchod tvoří jeho metodu původní akumulace. A až dodnes zůstala liverpoolská „honorace“ Pindarem obchodu s otroky, který prý — srovnej citovaný spis dra Aikina z roku 1795 — „proměňuje ducha komerční podnikavosti v náruživost, vytváří slavné námořníky a vynáší ohromné peníze“. Liverpool zaměstnával roku 1730 obchodem s otroky 15 lodí, roku 1751 53, roku 1760 74, roku 1770 96 a roku 1792 132 lodí.

Zatím co v Anglii bavlnářský průmysl zavedl otroctví dětí, dal současně ve Spojených státech podnět k přeměně dosud více či méně patriarchálního otrokářského hospodářství v komerční systém vykořisťování. Vůbec potřebovalo zastřené otroctví námezdních dělníků v Evropě jako piedestal nezastřené otroctví v Novém světě.²⁴⁷

Tantae molis erat [tolik námahy stálo] vytvořit podmínky, aby mohly volně působit „věčné přírodní zákony“ kapitalistického výrobního způsobu, dokončit proces oddělení dělníků od jejich pracov-

do dražby a skutečně také prodána jako část jmění, partie — smím-li užít tohoto výrazu — továrních dětí. Před dvěma roky (1813) byl před King's Bench [soudem královské stolice — vyšším soudním dvorem] projednáván odporný případ. Šlo o skupinu hochů. Jedna londýnská farnost je postoupila jakémusi továrníkovi, který je zase postoupil jinému. Nakonec je našlo několik lidumilů ve stavu úplného vyčerpání hladem (absolute famine). O jiném případě, ještě hnusnějším, se dověděl jako člen parlamentárního vyšetřovacího výboru. Před několika lety uzavřela jedna londýnská farnost s jakýmsi továrníkem z Lancashiru smlouvu, podle níž se továrník zavazuje v zakoupených dětských partiích odebrat na 20 zdravých dětí jednoho idiota.“

²⁴⁷ Roku 1790 připadalo v anglické Západní Indii 10 otroků na 1 svobodného, ve francouzské Indii 14 na jednoho, v holandské 23 na jednoho. (*Henry Brougham: „An Inquiry into the Colonial Policy of the European Powers“*. Edinburgh 1803, sv. II, str. 74.)

ních prostředků, na jednom pólu proměnit společenské výrobní a životní prostředky v kapitál, na opačném pólu proměnit masu lidu v námezdní dělníky, svobodné „pracující chudáky“, toto veledílo moderních dějin.²⁴⁸ Přicházejí-li podle slov Augierových peníze „na svět s krvavými skvrnami na jedné tváři“,²⁴⁹ tu z novorozeného kapitálu prýští krev a špína ze všech pórů, od hlavy až k patě.²⁵⁰

7. DĚJINNÁ TENDENCE KAPITALISTICKÉ AKUMULACE

V čem tedy záleží původní akumulace kapitálu, t. j. jeho historická genese? Pokud není přímou přeměnou otroků a nevolníků v námezdní dělníky, tedy pouhou změnou formy, znamená jen vyvlastnění bezprostředních výrobců, t. j. rozklad soukromého vlastnictví, založeného na vlastní práci.

Soukromé vlastnictví, jako protiklad společenského, kolektivního-

²⁴⁸ Výraz „labouring poor“ [„pracující chudák“] se vyskytuje v anglickém zákonodárství od té chvíle, kdy třída námezdních dělníků nabyvá značnějších rozměrů. „Labouring poor“ [„pracující chudáci“] se tu kladou jednak proti „idle poor“ [„zahálejícím chudákům“], žebrákům atd., jednak proti dělníkům, kteří ještě nejsou úplně oškubáni, nýbrž ještě vlastní své pracovní prostředky. Ze zákonodárství přešel výraz „labouring poor“ do politické ekonomie, kde se ho užívá, počínaje Culpeperem, J. Childem atd. až po A. Smitha a Edena. Podle toho lze posoudit bonne foi [dobrou vůli] Edmunda Burka, tohoto „execrable political cantmonger“ [„odporného politického pokrytce“], prohlašuje-li výraz „labouring poor“ za „execrable political cant“ [„odporné politické pokrytectví“]. Tento sykofant, který si v žoldu anglické oligarchie hrál na romantika vůči francouzské revoluci, stejně jako na začátku zmatků v Americe si hrál v žoldu severoamerických kolonií na liberála vůči anglické oligarchii, byl ve skutečnosti prachobyčejný buržoa: „Zákony obchodu jsou zákony přírody, a tudíž zákony boží.“ (*E. Burke: „Thoughts and Details on Scarcity“*, str. 31, 32.) Není divu, že věren zákonům boha a přírody prodával sám sebe vždy na nejvýhodnějším trhu! Velmi dobrou charakteristiku tohoto Edmunda Burka v období jeho liberální ničení možno najít ve spisech Rev. Tuckera. Tucker byl páter a tory, ale jinak slušný člověk a zdatný ekonom. Uvážíme-li nestydatou bezcharakternost, která dnes panuje v politické ekonomii a zbožně podporuje víru v „zákony obchodu“, je nutné znovu a znovu pranýřovat takové Burky, kteří se od svých následovníků liší jen jedinou znoví — talentem!

²⁴⁹ *Marie Augier: „Du Crédit Public“*.

²⁵⁰ „Kapitál,“ praví „Quarterly Reviewer“, „se vyhýbá křiku a hádkám

ho vlastnictví, existuje jen tam, kde pracovní prostředky a vnější pracovní podmínky náleží soukromým osobám. Podle toho však, zda tyto soukromé osoby jsou dělníky nebo nedělníky, mění se i charakter soukromého vlastnictví samého. Nescetné odstíny soukromého vlastnictví, jež se jeví našemu zraku, zrcadlí jen přechodné stavy, které leží mezi oběma těmito extrémy.

Pracovníkovo soukromé vlastnictví výrobních prostředků je základ malovýroby a malovýroba tvoří nutnou podmínku pro rozvoj společenské výroby a svobodné individuality pracovníka samého. Ovšem tento výrobní způsob se vyskytuje v otrokářském i v nevolnickém řádu a za jiných forem osobní závislosti. Avšak dosahuje plného rozkvětu, rozvíjí celou svou energii, nabývá adekvátní klasické formy jen tam, kde pracovník je svobodným soukromým vlastníkem svých pracovních podmínek, používaných jím samým, rolník pole, které obdělává, řemeslník nástroje, na který hraje jako virtuos.

Tento výrobní způsob předpokládá rozdrobení půdy a ostatních výrobních prostředků. Vylučuje jak koncentraci výrobních prostředků, tak i kooperaci, dělbu práce uvnitř téhož výrobního procesu, společenské ovládnutí a řízení přírody, svobodný rozvoj společenských výrobních sil. Snáší se jen s úzkými tradičními mezemi výroby a společnosti. Chtít je učinit věčnými znamenalo by, jak správně praví Pecqueur, „dekretovat všeobecnou prostřednost“. Ale na určitém stupni vývoje vytváří tento výrobní způsob sám materiální prostředky svého vlastního zničení. Od této chvíle se v lůně společnosti začínají probouzet síly a vášně, které se cítí spoutány tímto výrobním způsobem. Ten musí být zničen a je ničen. Jeho ničení, přeměna individuálních a rozptýlených výrobních prostředků ve společensky koncentrované výrobní prostředky, tedy přeměna trpasličího vlastnictví mnoha lidí v obrovité vlastnictví mála

a je bázlivé povahy. To je pravda, ale není to celá pravda. Kapitál má strach z nedostatku zisku nebo velmi malého zisku, jako příroda má strach z prázdna. Má-li kapitál dostatečný zisk, nabývá odvahy. Stačí zajistit deset procent, a možno ho použít všude; při 20 procentech se stává živým; při 50 procentech dá přímo v sázku vaz; při 100 procentech rozdupe všechny lidské zákony; při 300 procentech není zločinu, jehož by se neodvážil, třeba by mu hrozila šibenice. Budou-li křik a hádky vynášet zisk, bude je kapitál podněcovat. Důkaz: podlounictví a obchod s otroky.“ (T. J. Dunning: „Trades' Unions etc.“, str. 35, 36.)

lidí, tudíž vyvlastnění půdy, životních prostředků a pracovních nástrojů velké masy lidu, toto strašné a svízelné vyvlastnění lidové masy tvoří prolog k dějinám kapitálu. Obsahuje celou řadu násilných metod, z nichž jsme vylíčili jen ty nejdůležitější, které tvořily epochu jako metody původní akumulace. Vyvlastnění bezprostředních výrobců se provádí s nejbezohlednějším vandalismem a pod tlakem nejpodlejších, nejspínavějších, nejmalichernějších a nejobzlednějších vášní. Soukromé vlastnictví, získané prací vlastníka, založené takřka na srůstání jednotlivého, nezávislého pracovníka s jeho pracovními nástroji a prostředky, je zatlačováno kapitalistickým soukromým vlastnictvím, které spočívá na vykořisťování cizí, formálně však svobodné pracovní síly.²⁵¹

Jakmile tento proces přeměny dostatečně rozložil starou společnost do hloubky i do šířky, jakmile jsou už dělníci přeměněni v proletáře, jejich pracovní podmínky v kapitál, jakmile kapitalistický výrobní způsob stojí na vlastních nohou, pak další zespolečenštění práce, další přeměna půdy a jiných výrobních prostředků ve společensky vykořisťované, tedy společné výrobní prostředky, a s tím spojené další vyvlastňování soukromých vlastníků nabývá nové formy. Nyní již nejde o to, aby byl vyvlastněn dělník, který samostatně hospodáří, nýbrž kapitalista, který vykořisťuje mnoho dělníků.

Toto vyvlastňování se uskutečňuje hrou zákonů, imanentních kapitalistické výrobě samé, centralisací kapitálů. Jeden kapitalista ubíjí mnoho kapitalistů. Ruku v ruce s touto centralisací čili vyvlastňováním mnoha kapitalistů několika málo kapitalisty se rozvíjí ve stále rostoucím měřítku kooperativní forma pracovního procesu, vědomé technické používání vědy, plánovitě vykořisťování země, přeměna pracovních prostředků v takové pracovní prostředky, kterých lze používat jen společně, zhospodárnění všech výrobních prostředků tím, že se jich užívá jako výrobních prostředků kombinované společenské práce, zatažení všech národů do sítě světového trhu, a tím mezinárodní charakter kapitalistického režimu. Zatím co stále klesá počet magnátů kapitálu, kteří usurpují a monopolisují

²⁵¹ „Vstoupili jsme do úplně nového společenského řádu... snažíme se oddělit každý druh vlastnictví od každého druhu práce.“ (Sismondí: „Nouveaux Principes de l'Economie Politique“, sv. II, str. 434.)

všechny výhody tohoto procesu přeměny, vzrůstá masa bídy, útlaku, poroby, degenerace, vykořisťování, ale zároveň vzrůstá i rozhořčení stále rostoucí dělnické třídy, která se školí, sdružuje a organizuje mechanismem kapitalistického výrobního procesu samého. Monopol kapitálu se stává okovem výrobního způsobu, který spolu s ním a pod jeho ochranou vyrostl. Centralisace výrobních prostředků a zespolečnění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistický obal stává nesnesitelným. Obal puká. Odbíjí hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé jsou vyvlastňováni.

Kapitalistický způsob přivlastňování, vyplývající z kapitalistického výrobního způsobu, tedy i kapitalistické soukromé vlastnictví, je první negací individuálního vlastnictví, založeného na vlastní práci. Avšak kapitalistická výroba plodí s nutností přírodně historického procesu svou vlastní negaci. Je to negace negace. Ta znovu vytváří individuální vlastnictví, ale na základě vymožeností kapitalistické éry — kooperace svobodných pracovníků a jejich pospolné držby půdy a jimi vyrobených výrobních prostředků.

Přeměna rozptýleného soukromého vlastnictví jednotlivců, založeného na vlastní práci, v kapitalistické vlastnictví je ovšem proces nepoměrně zdoluhavější, svízelnější a obtížnější než přeměna kapitalistického soukromého vlastnictví, fakticky už založeného na společenském výrobním procesu, ve společenské vlastnictví. Tam šlo o vyvlastnění lidové masy několika málo usurpátorů, zde jde o vyvlastnění několika málo usurpátorů lidovou masou.²⁵²

²⁵² „Pokrok průmyslu, jehož bezděčným a povolným nositelem je buržoasie, nahrazuje roztržitost dělníků, způsobenou konkurencí, tak, že je revolučně sjednocuje sdružováním. Rozvojem velkého průmyslu je tedy buržoasii pod nohama podemílán sám základ, na němž vyrábí a přivlastňuje si výrobky. Buržoasie produkuje především své vlastní hrobaře. Její zánik a vítězství proletariátu jsou stejně nevyhnutelné... Ze všech tříd, které dnes stojí proti buržoasii, je skutečně revoluční třídou pouze proletariát. Ostatní třídy upadají a zanikají s vývojem velkého průmyslu, proletariát je však jeho nejvlastnějším produktem. Střední vrstvy: malý průmyslník, malý obchodník, řemeslník a rolník — ti všichni bojují proti buržoasii, aby zachránili před zánikem svou existenci jako střední stavy. Nejsou tedy revoluční, nýbrž konservativní. A nejen to: jsou reakční, snaží se otočit kolo dějin nazpět.“ (Karel Marx a Bedřich Engels: „Manifest der Kommunistischen Partei“. Londýn 1848, str. 11, 9. [„Manifest komunistické strany“, 1951, str. 33, 30—31.])

MODERNÍ THEORIE KOLONISACE²⁵³

Politická ekonomie zásadně zaměňuje dva velmi odlišné druhy soukromého vlastnictví, z nichž jeden je založen na vlastní práci výrobce, druhý na vykořisťování cizí práce. Zapomíná, že druhý druh nejen tvoří přímý protiklad prvního, nýbrž i roste pouze na jeho hrobě.

Na západě Evropy, v rodišti politické ekonomie, je proces původní akumulace více méně dokončen. Kapitalistický režim si tu buď přímo podrobil celou národní výrobu, anebo tam, kde jsou poměry méně vyvinuté, alespoň nepřímou kontroluje společenské vrstvy, patřící k zastaralému způsobu výroby, které ještě existují dál vedle něho a upadají. Tento hotový svět kapitálu měří ekonom právními a vlastnickými představami předkapitalistického světa s tím úzkostlivější horlivostí a tím větším dojetím, čím nápadněji se fakta nesrovnávají s jeho ideologií.

Jinak je tomu v koloniích. Kapitalistický režim tam na každém kroku naráží na překážky se strany výrobce, který jako vlastník svých pracovních podmínek obohacuje svou prací sám sebe, a ne kapitalistu. Rozpor těchto dvou diametrálně protikladných ekonomických systémů se tu prakticky projevuje v jejich boji. Jestliže za zády kapitalisty stojí moc jeho mateřské země, snaží se násilně odstranit způsob výroby a přivlastňování, založený na vlastní práci. Tytéž zájmy, které nutí ekonoma, sykofanta kapitálu, k tomu, aby v mateřské zemi theoreticky odůvodňoval totožnost kapitalistického výrobního způsobu s jeho pravým opakem, tytéž zájmy ho ženou zde „to make a clean breast of it“ [k tomu, „aby ulevil svému svědomí“] a aby hlasitě vyhlásil protikladnost obou výrobních způsobů. Za tím účelem dokazuje, že rozvoj společenské produktivní síly práce — kooperace, dělba práce, užívání strojů ve velkém atd. — je nemožný bez vyvlastnění dělníků a bez příslušné přeměny

²⁵³ Jde tu o skutečné kolonie, panenskou půdu, která je osidlována svobodnými přistěhovalci. Spojené státy jsou v ekonomickém smyslu stále ještě kolonií Evropy. Patří sem ostatně také takové staré osady, kde zrušení otroctví přivodilo úplný převrat poměrů.